

О.І. Павлов,
студ. II курсу, спеціальність “Право”,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Т.В. Родіонова

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ПОНЯТТЯ “ПОТЕРПІЛИЙ” В КОНТЕКСТІ СТ. 46 КК УКРАЇНИ

Термін “потерпілий” є предметом наукового дослідження цілого циклу галузей кримінально-правового напрямку, залежно від чого має своє змістовне навантаження та обсяг. Частіше всього, кажучи про потерпілу особу, мова йде про кримінальне та кримінальне процесуальне право та законодавство. Тому потрібно розрізнявати поняття “потерпілий як суб’єкт кримінального процесу” та “потерпілий від злочину” відповідно.

Проблема поняття потерпілого від злочину вже давно існує в юридичній науці. Її торкалися при вивченні питань: згоди потерпілого, об’єкта злочину, впливу особи і поведінки потерпілого на кримінальну відповідальність, проведення кримінального провадження, суб’єктів кримінального процесу, кримінологічної віктимології та інших.

Загальна та Особлива частини чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) містять низку норм, в яких згадується про потерпілого від злочину, наприклад, у ч. 2 ст. 43 КК; ст. 46; п. 2-1 ч. 1 ст. 66 КК; п. 4 ч. 1 ст. 67; п. 3 примітки до ст. 149 КК; ч. 3 ст. 185 КК; ч. 3 ст. 186 КК; ч. 1 ст. 189 КК; ч. 1 ст. 190 К; ч. 1 ст. 206 КК; ч. 2 ст. 276 КК; ч. 2 ст. 277 КК; ч. 2 ст. 281 КК; ч. 2 ст. 282 КК; ч. 1 ст. 286 КК; ст. 287 КК; ст. 288 КК; ч. 2 ст. 303 КК; п. 2 примітки до ст. 303 КК; ч. 2 ст. 314 КК; ч. 1 ст. 414 КК; ч. 1 ст. 415 КК України [1].

Не дивлячись на використання терміну “потерпілий”, його поняття в Кримінальному кодексі України не надається, а визначено у ч. 1 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України, а саме “Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди” [2].

Потерпілий від злочину, як вважає М.В. Сенаторов, – це “соціальний суб’єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утво-

рення або ж суспільство в цілому), блага, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої” [3, с. 60].

Аналіз судової практики свідчить про складну правову проблему, яка виникла в наслідок відсутності єдиного розуміння поняття “потерпілий” в контексті ст. 46 КК України.

Відповідно до Розділу IX Загальної частини Кримінального кодексу України, одним із загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності є звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з примиренням винного з потерпілим – ст. 46 КК України, в якій передбачені відповідні підстави та умови застосування вказаної кримінально-правової норми. Умовою звільнення особи (обвинуваченого, підсудного) від кримінальної відповідальності у зв’язку з примиренням із потерпілим ст. 46 КК України є вчинення нею вперше злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості. У п. 4 своєї постанови “Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності” від 23.12.2005 р. № 12 Пленум Верховного Суду України зазначив, що “потерпілим може бути лише фізична особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду і яку визнано потерпілим”.

Примирення винної особи з потерпілим (потерпілими) належить розуміти як акт прощення її ним (ними) в результаті вільного волевиявлення, що виключає будь-який неправомірний вплив, незалежно від того, яка зі сторін була ініціатором, та з яких мотивів. Звільнення винної особи від кримінальної відповідальності та закриття кримінального провадження з примиренням із потерпілим можливе тільки в разі відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди” [4]. Однак, у судовій практиці існують випадки застосування ст. 46 КК України, коли у результаті вчинення злочину та смерті потерпілої особи, примирення відбувалося між її близькими родичами та особою, яка вчинила злочин, тобто у наведеному прикладі фактично відсутнє пряме волевиявлення потерпілої особи.

У зв’язку з цим, у своєму висновку від 16.01.2019 р. Велика Палата Верховного Суду України зазначила, що “поняття “потерпілий”, яке використовується у ст. 46 КК України, вживається у його кримінально-правовому розумінні, а не кримінально-процесуальному. Тобто потерпілий – це особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо заподіюється фізична, моральна та/або матеріальна шкода (або існує безпосередня загроза її заподіяння). Саме потерпілий може виразити свою волю про прощення винного, на підставі чого приймається

рішення про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 46 КК України. Якщо внаслідок вчинення кримінального правопорушення потерпілому заподіяна смерть, то ніхто інший не може висловити його волю під час вирішення питань, пов'язаних із відшкодуванням шкоди у вигляді смерті як підстави для звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК України [5]. Вказаний висновок має суттєве правове значення, оскільки, положення ст. 46 КК України не може бути застосовано у разі смерті потерпілого, яка настане, як правило, при вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, що заходиться у протиріччі із положеннями ст. 46 КК України.

Отже, застосування положень ст. 46 КК України має місце у разі, по-перше, вчинення злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості; по-друге, наявності потерпілого від злочину та його особистого волевиявлення щодо прощення винного; по-третє, примирення винного з потерпілим та відшкодування завданих ним збитків або усунення заподіяної шкоди. Невизнання за близькими родичами права на застосування ст. 46 КК України у разі смерті потерпілого, не виключає їх права на відшкодування завданих збитків, оскільки будь-яка шкода, що заподіяна злочином, повинна бути компенсована своєчасно та в повному обсязі безвідносно до того, чи відбулося чи не відбулося примирення, та впливає на подальші кримінально-правові наслідки при призначенні покарання та на умови його відбування, в тому числі зі звільненням від його відбування [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 26.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 21.03.2019).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VII. Дата оновлення: 11.01.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення 21.03.2019).
3. Сенаторов М.В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / за науковою редакцією доктора юридичних наук, професора, академіка Академії правових наук України В.І. Борисова. Харків, 2006. 208 с.
4. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 р. № 12. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05> (дата звернення 21.03.2019).

5. Правовий висновок Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 р. щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298600>. (дата звернення 21.03.2019).